

УДК 331.526 (477)

Д. В. Ковальов,

к. с.-г. н, доцент, доцент кафедри загальноекономічних дисциплін, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон
 ORCID ID: 0000-0002-3672-7063

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.17

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

D. Kovalyov,

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Department of General Economics, State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

MAIN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF INFORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу факторів, що мають вплив на розвиток неформальної зайнятості в Україні. Проаналізовано стан неформальної зайнятості у розрізі гендерної сегрегації, вікових груп, видів економічної діяльності, рівня освіти, регіонів країни. Виявлено негативні та позитивні ефекти неформальної зайнятості, які розглядаються в координатах працівників, роботодавців та держави. Встановлені інституціональні, економічні, соціальні, організаційні чинники, які є об'єктивними причинами функціонування неформального сектору економіки. Найвищий рівень неформальної зайнятості зафіксований серед молоді та осіб похилого віку. Майже половина неформально зайнятих проживають у сільській місцевості. Аналіз деяких факторів впливу на розвиток неформальної зайнятості показав, що зменшення її концентрації на ринку праці України можливо тільки за виконання комплексу дій, які будуть направлені на відновлення економічної ситуації в країні.

The article is dedicated to the analysis of factors that have influence on the development of informal employment in the aspect of gender segregation, aged groups, kinds of economic activity, level of education, regions of country. It is exposed negative and positive effects of informal employment that are considered in the co — ordinates of workers, employers and State. It is established institutional, economic, social, organizing factors that were objective reasons of functioning of informal sector of economy.

In 2017 employment in informal sector of economy was 3695,6 thousand persons or 22.9 % of all employed population of Ukraine at the age from 15 to 70 years old. In informal sector of economy employment in 2015 was the biggest one for the period from 2013 till 2017. It is observed negative tendency on labor market resources which is shown in the redistribution of employment from formal sector of economy in favor of informal sector.

The highest level of informal employment is fixed among youth (15 — 24 years old) and person of elderly age (60 — 70 years old). Almost half of informal employed (39.6%) live in the rural district. This is connected with the reason that in the conditions of chronic unemployment in the village the only sphere of use of labor became work at individual subsidiary economies, and also illegal hired work at farmers' economies.

The analysis of educational level of informal employed testifies that the main mass are the persons with general secondary and professional — technical education.

In the aspect of place of living rural population is mostly engaged in informal employment — 54.1% because of rural district is the place where work at individual subsidiary economies and farmers' economies prevails, urban population is 45.9% from the point of view on more developed structure of labor market and presence of vacant working places in the formal sector of economy. In the urban settlements 75% of population worked hired, for rural settlements — on the contrary — the most part of informal employed work is not hired (73%).

The analyses of some factors of influence on development of informal employment showed that the diminution of its concentration on the labor market of Ukraine is possible only thanks to the implementation of complex of actions that would be directed to the restoration of economic situation in the country.

Ключові слова: неформальна зайнятість, неформальний сектор економіки, формальний сектор економіки, тенденції розвитку.

Key words: informal employment, informal sector of economy, formal sector of economy, tendencies of development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із негативних явищ сучасного ринку праці України є переміщення зайнятого населення з офіційного сектора економіки до нео-

фіційного, тіньового. Протягом останніх років дослідженню феномену неформальної зайнятості приділяється чимало уваги. Це зумовлено як зростанням її масштабів, так і значним

впливом на соціально-економічну ситуацію в державі. Існування зайнятості в офіційно незареєстрованому секторі економіки, що передбачає приховування від обліку та оподаткування результатів дозволеної законодавством діяльності, об'єктивно зумовлено можливістю отримувати більші прибутки, ніж в легальному секторі, а також для певної категорії населення є основним джерелом доходу. Високі ставки оподаткування поряд зі слабким контролем за сплатою податків та поблажливе ставлення до цього з боку громадськості, майже цілковита відсутність безготівкового обігу за участі фізичних осіб створюють передумови для появи та зростання неформального сектора економіки України, який на даний момент, на думку окремих експертів, складає не менше 50% ВВП країни. Незважаючи на значний внесок вітчизняних та зарубіжних соціологів у дослідженнях зайнятості в Україні, цей феномен не є всебічно вивченим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом останнього десятиліття вивченню проблеми неформальної зайнятості приділяється дедалі більше уваги науковцями. Це пов'язано з різким зростанням масштабів неформальної зайнятості, відтоком кваліфікованих кадрів із формального сектору економіки до неформального, значними фінансовими втратами держави, незадоволеністю значної частини населення реальним станом справ на ринку праці.

Проблемам аналізу різноманітних аспектів ринку праці та, зокрема, сфери неформальної зайнятості, присвячено багато досліджень провідних вітчизняних вчених, як-от: Л. Шаульська [1], А. Ходжаян [2], Я. Кошуба [3], І. Петрова [4], Г.М. Юрчик [5] та інші. Незважаючи на те що проблеми неформальної зайнятості стали в останні роки об'єктом пильної уваги вчених і фахівців в області праці і зайнятості, вони досі не втратили своєї актуальності і потребують подальшої розробки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення реальних масштабів неформальної зайнятості та, на цій основі, аналізу тенденцій функціонування неформального сектору економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна служба статистики України здійснює моніторинг неформальної економіки з 1999 року. Визначення обсягів неформальної

зайнятості здійснюється відповідно до методики, розробленої на основі положень Резолюції зі статистики зайнятості в неформальному секторі, ухваленій XV Міжнародною конференцією статистиків праці у 1993 році. Вона передбачає віднесення до неформального сектора всіх зайнятих на незареєстрованих виробничих одиницях, які відповідають таким критеріям: 1) ринкова спрямованість економічної діяльності; 2) обмежена кількість працівників; 3) відсутність державної реєстрації підприємницької діяльності. Враховуючи національну специфіку України, критерії визначення неформально зайнятих розширені за рахунок осіб, які працюють за усною домовленістю.

Дані статистичних обстежень і низки соціологічних опитувань дозволяють визначити основні тенденції розвитку неформальної зайнятості в Україні. До 1990 року зайнятостю у неформальному секторі було охоплено 2—6 % населення України. У наступні роки кількість та питома вага неформально зайнятих різко зросла. Цікаво, що зростання неформальної зайнятості у 1990-ті роки було зумовлено трансформаційною кризою, якої зазнала українська економіка. У цьому випадку 3 млн неформально зайнятих (14,8% зайнятого населення) були свідченням того, що населення застосувало адаптивні практики в умовах жорстких економічних реформ. У 2000-ні роки на тлі економічного зростання поза інституціональні способи економічної поведінки набули ще більшого поширення, остаточно, так би мовити, самоінституціоналізувались.

З веденням трудової діяльності у тіншовій економіці пов'язаний цілий комплекс негативних факторів. Для працівника вони можуть проявлятися в наступному: зниження стабільності в трудових відносинах; нерегулярність оплати праці та її зменшення; зростання соціальної незахищеності; підвищення ризику безробіття; обмеження прав щодо регулювання умов праці. Роботодавця неформальна зайнятість позбавляє мотиваційних механізмів впливу на працівника, підриває лояльність працівників не сприяє підвищенню довгострокової конкурентоспроможності підприємства [1].

Домінуючим методом визначення рівня неформального сектору економіки, є метод неформальної зайнятості. За даними Держстату у 2017 році зайнятість у неформальному секторі економіки становила 3695,6 тис. осіб, або 22,9 % від всього зайнятого населення України у віці 15—70 років (табл.1).

У неформальному секторі економіки зайнятість 2015 року є найбільшою за 2013—2017

Таблиця 1. Динаміка зайнятості населення за секторами економіки (формальним та неформальним)

	2013		2014		2015		2016		2017	
	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку
Усього	20404,1	100,0	18073,3	100,0	16443,2	100	16276,9	100	16156,4	100
Працюючі у НСЕ	4805,9	23,6	4540,9	25,1	4303,3	26,1	3961,2	24,3	3695,6	22,9
Працюючі у ФСЕ	15598,2	76,4	13532,4	74,9	12139,9	73,9	14145,9	75,7	12460,8	77,1

Джерело: розраховано за даними [6—10].

Таблиця 2. Зайнятість населення у неформальному секторі економіки за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2017 році

	Усього		У т.ч. за віковими групами (років), у % до загальної кількості зайнятих відповідної вікової групи						
	Тис. осіб	% до зайнятих	15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
Усе населення	3695,6	22,9	34,4	24,1	20,9	20,9	20,9	21,5	33,0
Жінки	1514,7	19,5	28,9	19,2	15,9	17,5	17,5	19,9	34,5
Чоловіки	2180,9	26,0	38,6	27,8	24,9	23,9	24,6	23,1	31,9
Міське населення	1697,2	15,3	22,8	17,8	15,5	15,3	14,3	13,2	12,8
Сільське населення	1998,4	39,6	50,2	37,3	36,3	35,6	35,2	39,5	70,0

Джерело: розраховано за даними [10].

роки. Спостерігається негативна тенденція на ринку трудових ресурсів, яка проявляється у перерозподілі зайнятості з формального сектору економіки (ФСЕ) на користь неформального сектору (НСЕ). Якщо у 2013 році співвідношення працюючих у неформальному секторі економіки до працюючих у формальному було 23,6% до 76,4%, то у 2015 році воно складало 26,1% до 73,9%. Зростання частки працюючих у неформальному секторі є одним із проявів деструктивних процесів у економіці України.

Незважаючи на відмічені позитивні аспекти неформальної зайнятості у 2017 році (співвідношення склало 22,9% до 77,1%), її розповсюдження розцінюється відомими українськими теоретиками праці як загроза для оновлення економіки та інноваційного розвитку країни на етапі переходу до нової економіки знань. Дійсно, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки України у 2014 році складав 42% ВВП, у 2015 — вже 47%, у 2016 році — 34%, і у 2017 році знизився до 33% ВВП.

Соціально-демографічний склад неформально зайнятих протягом 2000-х років залишився сталим. Серед них рівною мірою представлені як чоловіки, так і жінки, що збігається із гендерним поділом населення. У 2017 році кожний четвертий чоловік (26,0%) та кожна п'ята жінка (19,5%) були задіяні у неформальному секторі. При цьому у вікових групах неформально зайнятих 15—59 років зафіксовано пе-

реважаання чоловіків, а серед осіб старшого віку (більше 60 років) — жінок (табл. 2).

У 2017 році частка неформально зайнятих серед осіб 15—24 років становила 34,4%, серед осіб 25—29 років — 24,1%, серед осіб 30—34 років — 20,9%, серед осіб 35—39 років — 20,9%, серед осіб 40—49 років — 20,9%, серед осіб 50—59 років — 21,5%, серед осіб 60—70 років — 33%. Як бачимо, найвищий рівень неформальної зайнятості зафіксований серед молоді (15—24 роки) та осіб похилого віку (60—70 років). Зауважимо, що представники саме цих вікових груп є найменш соціально захищеними в країнах периферійного капіталізму, до яких належить й Україна. Дискримінація молоді та пенсіонерів (так званий ейджизм) у доступі до офіційних робочих місць, а також невеликий розмір отримуваних ними державних соціальних трансфертів (стипендії, пенсії) змушує шукати неформальних джерел отримання додаткових засобів існування.

Майже половина неформально зайнятих (39,6%) проживають у сільській місцевості. Це пов'язано з тим, що за умов хронічного безробіття на селі єдиною сферою прикладання праці стала робота в особистих підсобних господарствах, а також нелегальна робота за наймом у фермерських господарствах. З огляду на вищезазначене цілком зрозумілою стає різниця у частці неформально зайнятого населення міст та сіл за окремими віковими групами. Якщо у 2017 році частка неформально зайнятого міського населення працездатного віку стано-

Таблиця 3. Населення, зайняте у неформальному секторі економіки, за статтю, місцем проживання та рівнем освіти у 2017 році

	Рівень освіти						
	Повна вища	Базова вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Повна середня	Базова середня	Початкова
У % до всіх неформально зайнятих осіб							
Усе населення	13,0	0,9	14,2	33,7	33,0	4,9	0,2
Жінки	12,8	0,9	17,0	27,5	36,4	5,1	0,2
Чоловіки	13,1	0,9	12,2	38,0	30,6	4,9	0,2
Міські поселення	21,1	1,2	17,5	35,8	21,6	2,7	0,1
Сільська місцевість	6,1	0,7	11,4	31,9	42,7	6,9	0,2
У % до зайнятого населення відповідного рівня освіти							
Усе населення	9,0	19,8	16,6	29,8	40,4	62,2	67,3
Жінки	6,8	15,5	13,9	28,3	39,4	60,4	82,5
Чоловіки	11,4	24,9	20,5	30,7	41,3	63,6	57,8
Міські поселення	7,9	15,9	13,0	23,3	25,8	42,9	45,9
Сільська місцевість	15,5	30,4	26,3	40,9	53,5	73,2	79,1

Джерело: розраховано за даними [10].

вила 13,2—22,8%, то серед сільського населення цей показник коливався в межах 35,2—50,2%. Що стосується осіб похилого віку, то до неформальної економіки була залучена кожна сьома особа з десяти сільських жителів.

Аналіз освітнього рівня неформально зайнятих свідчить, що основну масу становлять особи з повною загальною середньою та професійно-технічною освітою (табл. 3).

Частка осіб із вищою та неповною вищою освітою складає 28,1%. Тільки в містах кожний п'ятий неформально зайнятий має освіту, вищу за загальну. Водночас ступень залучення зайнятого населення з вищою освітою до неформальної економіки вище на селі, ніж у місті. Те ж саме стосується й осіб із середньою та початковою освітою. Такий дисбаланс зумовлений, насамперед, більш високим рівнем участі селян у неформальному секторі економіки.

Зі всієї кількості неформально зайнятого населення у 2017 році 41% склали жінки, і, відповідно, 59% — чоловіки, причому 47,6% жінок працювали за наймом, а 52,4% — не за

наймом, у чоловіків наймана і не наймана праця ділиться майже порівну (табл. 4).

У розрізі місця проживання, сільське населення більш задіяне у неформальної зайнятості — 54,1%, оскільки в сільській місцевості превалює праця у особистих підсобних господарствах та фермерських господарствах, міське складає 45,9% з огляду на більш розвинену структуру ринку праці та наявність вакантних робочих місць у формальному секторі економіки. У міських поселеннях 75% працювало за наймом, для сільських поселень навпаки — більшість неформально зайнятих працює не за наймом (73%).

Певних змін зазнала сфера прикладання праці неформально зайнятих. Незважаючи на те, що заняття сільським, лісовим та рибним господарством продовжує бути провідним видом економічної діяльності, кількість неформально зайнятого населення у 2017 році складало — 42,1%. Серед інших видів економічної діяльності: будівництво — 16,1%, сфера оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранс-

Таблиця 4. Населення, зайняте у неформальному секторі економіки, за статусами зайнятості, статтю та місцем проживання у 2017 році

	Працюючі за наймом		Працюючі не за наймом	
	тис. осіб	у % до зайнятих даного статусу	тис. осіб	У % до зайнятих даного статусу
Усе населення	1819,3	13,4	1876,3	73,9
Жінки	720,7	10,7	794,0	75,3
Чоловіки	1098,6	15,9	1082,3	72,9
Міські поселення	1275,5	12,6	421,7	43,9
Сільська місцевість	543,8	15,7	1454,6	92,2

Джерело: розраховано за даними [10].

портних засобів і мотоциклів — 19,6%, промисловість — 5,6%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність — 3,3%, тимчасове розміщування й організація харчування — 2,4%, інші види економічної діяльності — 10,9%.

Окрему увагу вимагає високий ступень диференціації регіонів нашої країни за масштабами поширення неформальної зайнятості. У 2017 році трійку лідерів очолює Чернівецька область — 49,8%, Івано-Франківська — 49,3%, Рівненська — 49,3%, а найменше — в Київській області — 9,7%. 19 регіонів України мали рівень неформальної зайнятості вище, ніж середній по країні.

Можна відмітити, що, окрім негативних аспектів неформальної зайнятості, тіньовий сектор відіграє деяку позитивну роль у забезпеченні зайнятості та доходів населення, у виробництві товарів і послуг, у створенні робочих місць як додаткова можливість адаптації населення країни в умовах турбулентних проявів системної економічної кризи. Неформальні форми зайнятості можуть відповідати не тільки інтересам роботодавців, а й інтересам працівників, які зацікавлені в максимізації свого доходу та більшої гнучкості в організації своєї трудової діяльності. Неформальна зайнятість може бути корисною для суспільства, оскільки вона здатна забезпечувати більш високу зайнятість, в тому числі за рахунок залучення до трудових відносин тих категорій людей, яким в іншій ситуації було б складно знайти роботу в силу специфіки своїх можливостей, наприклад, інвалідам, що знижує витрати суспільства на утримання безробітних і частково непрацевдатних, а також зменшує соціальну напруженість завдяки зростанню доходу і розширенню можливостей самореалізації у цих категорій населення. Підприємства знаходять свої переваги у можливості мінімізувати витрати на працю і, як результат, отримати тимчасову перевагу перед конкурентами на ринку. В кризові періоди, з несприятливою ситуацією на ринку праці та неефективністю заходів соціального захисту громадян, неформальна зайнятість може розглядатися для держави як амортизатор турбулентності у соціально- трудових відносинах.

ВИСНОВКИ

Наведені вище кількісні дані дозволяють виявити особливості неформальної зайнятості в Україні. Оскільки ринок праці України відноситься до трансформаційної моделі, то за своїми характеристиками неформальна зайнятість в Україні схожа на аналогічні феномени в краї-

нах периферійного капіталізму ("третій світ"): значні масштаби поширення неформальної зайнятості, низький рівень освіти неформально зайнятих, слабка розвиненість промислово-виробничої сфери, розмивання межі між формальною та неформальною зайнятістю.

Разом із тим неформальна зайнятість в Україні має низку специфічних рис. Широке розповсюдження неформальної зайнятості є наслідком глибоких інституційних недоліків у національній економіці, яке на фоні військово-політичної кризи є перешкодою до відновлення національної економіки. В результаті формальний сектор не створює нові робочі місця і значні потоки працівників перетікають у неформальний, який відрізняється малою продуктивністю і низкою кваліфікованістю. Так, у сільській місцевості неформальна зайнятість є чи не єдиним засобом виживання.

Швидко зростання неформальності у молодих представників сфери інтелектуальної діяльності також представляються негативною тенденцією сучасної економіки. Незважаючи на деякі позитивні функції неформальної зайнятості, які пов'язані з більш ефективною адаптацією ринкових агентів до факторів невизначеності ринкової кон'юнктури, з іншого боку, є зручним засобом існування нелегальної діяльності, яка деструктивно впливає на функціонування ринкової економіки. Аналіз деяких факторів впливу на розвиток неформальної зайнятості показав, що зменшення її концентрації на ринку праці України можливо тільки за виконання комплексу дій, які будуть направлені на відновлення економічної ситуації в країні.

Література:

1. Шаульська А. Проблема тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці / А. Шаульська, Н. Якимова // Схід. Економічні науки. — 2017. — № 2. — С. 28—35.
2. Ходжоян А. Тенденції функціонування неформального сектору економіки України / А. Ходжоян, Б. Ганжа // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2017. — № 1. — С. 35—41.
3. Кашуба Я.М. Тенденції зайнятості у неформальному секторі економіки України / Я.М. Кошуба // Ефективна економіка. — 2015. — № 8. — С. 28—36.
4. Петрова І. А. Соціальні ризики неформальної зайнятості в Україні / І.А. Петрова // Ринок праці та зайнятість населення. — 2016. — № 4. — С. 29—32.
5. Юрчик Г.М. Оцінювання масштабів та наслідків тіньової зайнятості / Г.М. Юрчик //

Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2013. — №1. — С. 138—143.

6. Економічна активність населення України 2013. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/zb/07/zb_ean_2013.zip

7. Економічна активність населення України 2014. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/07/zb_ean_2014.zip

8. Економічна активність населення України 2015. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_ean_2015.zip

9. Економічна активність населення України 2016. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_ean_2016.zip

10. Економічна активність населення України 2017. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_ean_2017.zip

References:

1. Shaulska, L. and Yakymova, N. (2017), "Problem of shadow employment in the context of the labour market structural transformation", *Skhid. Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 28—35.

2. Khodzhanian, A. and Hanzha, B. (2017), "Trends of functioning of the informal sector of the Ukraine economy", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Ekonomika*, vol. 1, pp. 35—41.

3. Kashuba, Ya.M. (2015), "Employment trends in the informal sector in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 8, pp. 28—36.

4. Petrova, I. L. (2016), "Social risks of informal employment in Ukraine", *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia*, vol. 4, pp. 29—32.

5. Yurchyk, H.M. (2013), "Evaluation of the scope and consequences of shadow employment in Ukraine", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teorua ta praktyka*, vol. 1, pp. 138—143.

6. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Ekonomichna activnist naselennya Ukrayini 2013. Statistichniy zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2013. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Ekonomichna activnist naselennya Ukrayini 2014. Statistichniy zbirnik Economic activity of*

population of Ukraine 2014. Statistical yearbook, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

8. State Statistics Service of Ukraine (2016), *Ekonomichna activnist naselennya Ukrayini 2015. Statistichniy zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2015. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

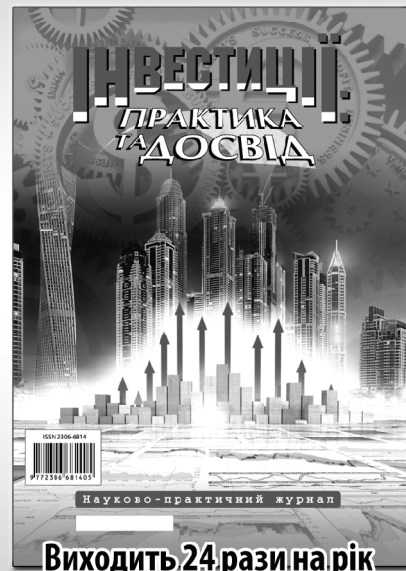
9. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Ekonomichna activnist naselennya Ukrayini 2016. Statistichniy zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2016. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

10. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Ekonomichna activnist naselennya Ukrayini 2017. Statistichniy zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2017. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ. ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua



Передплатний індекс: 23892

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ